

*Співробітники рідного відділу вітають
Ірину Миколаївну Мельникову з 90-річним ювілеєм
(2008 р.)*

**СЛОВО ПРО ВЧЕНОГО І ВЧИТЕЛЯ: ДО 100-РІЧЧЯ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІРИНИ МИКОЛАЇВНИ
МЕЛЬНИКОВОЇ (1918–2010)**

**WORDS DEDICATED TO A SCHOLAR AND TEACHER:
FOR THE HUNDREDTH ANNIVERSARY OF THE BIRTH
OF IRYNA MYKOLAIVNA MEL'NYKOVA (1918–2010)**

Серед істориків України, Росії та країн Центрально-Східної Європи в другій половині ХХ і на початку ХХІ ст. добре відомі ім'я і творчий доробок доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента НАН України, заслуженого діяча науки і техніки України, лауреата премії Президії АН України ім. Д. Мануїльського, кавалера трьох орденів та інших державних відзнак Ірини Миколаївни Мельникової, 100-річчя від дня народження якої відзначають цього року всі, хто її знав, насамперед її колеги, друзі та учні. І справа не у високих нагородах, званнях і відзнаках, адже вони є лише своєрідним проміжним публічним маркуванням здобутків авторитетного вченого на ниві історичної науки. Ірина Миколаївна належить до тієї категорії обдарованих українських дослідників, які своєю багаторічною подвижницькою працею заслужили щирю любов колег-істориків і численних учнів, глибоку повагу широкого наукового загалу і громадськості. Душевність і доброта, справжня інтелігентність і високі моральні якості вдало поєднувалися в цій прекрасній людині з раціональністю творчого мислення. І.М. Мельникова була, поза сумнівом, яскравою особистістю, цікавим, самобутнім дослідником, щиро відданим науці, й водночас, талановитим учителем та керівником найвищого ґатунку, котрий був здатний не лише чітко і своєчасно визначити стратегічні орієнтири творчого колективу, але й щодня протягом багатьох років невтомно та наполегливо докладати величезних особистих зусиль для реалізації масштабних наукових завдань.

Як кожний справжній учений І.М. Мельникова пройшла тривалий і складний шлях професійного зростання. Її біографія є відображенням суперечливої та багатогранної історії СРСР і України ХХ століття. На формування поглядів майбутнього вченого не могли не справити вплив історичні події та суспільно-політичні умови буремного минулого століття. Становлення молодого історика припало на воєнні й перші по-

воєнні роки, на період культу особи Сталіна і його розвінчання. Активна творча діяльність — на «хрущовську відлигу», «брежневський застій» і «горбачовську перебудову». Мисляча людина є джерелом цілісності, неперервності історичної еволюції, котра відбувається навколо неї і в ній самій. Мисляча особистість покликана «пережити історію», свою і чужу. Пережити і переплавити в колективну пам'ять, котрою могли б скористатися прийдешні покоління. Мисляча особистість покликана так чи інакше формувати спільний досвід виживання людства, народу, нації. Як жива клітина спільноти й суспільства, вона сама є результатом такого досвіду, його невід'ємною часткою.

Ірина Миколаївна народилася 24 жовтня 1918 р. у місті Мена на Чернігівщині. 24 жовтня — День Організації Об'єднаних Націй. Такий збіг нам видається дуже символічним для фахового історика-міжнародника, котрий в усіх своїх працях послідовно обстоював ідеали дружби народів і високі принципи дієвого гуманізму, продуктивної мирної співпраці людських спільнот, провідні ідеали і принципи ООН.

Після закінчення середньої школи у 1935 р. юна і красива Ірина вступила до Київського державного університету ім. Тараса Шевченка, на історичний факультет, якій закінчила з відзнакою у тривожному 1940 р. Тоді ж успішно склала іспити до аспірантури на кафедрі історії України. Війна зруйнувала творчі плани й задуми, змусила залишити Київ і евакуюватися з малою донькою та матір'ю до Чимкента Казахської РСР. Там у Південно-Казахстанському вчительському інституті впродовж 1941–1942 рр. вона працювала старшим викладачем історії СРСР.

Тяжким болем і тугою відгукнулись у серці звістки про загибель на фронті у 1941 р. батька та чоловіка — офіцерів Радянської армії. Невдовзі після тяжкої хвороби померла й мати. Проте життя не зупинилося, не залишило Ірину Миколаївну прагнення йти далі, стати вченим. У 1942–1944 рр. вона продовжувала навчання в аспірантурі об'єднаного Українського державного університету м. Кизил-Орда, а в 1945 р. — у Київському державному університеті, де й завершила свою першу серйозну наукову працю. В 1946 р. на Вченій раді історичного факультету з успіхом захистила кандидатську дисертацію на тему «Політика російського уряду щодо України у 1725–1740 рр.». Працюючи над кандидатською дисертацією, вона виявила надзвичайну працездатність і невгамований потяг до знань, про що переконливо свідчить високий науковий рівень праці, виконаної на багатій джерельній основі. Науковим керівником дослідження був відомий професор КДУ, доктор історичних наук А.О. Введенський, а з метою опонування дисертації з Москви до Києва спеціально приїздив учитель Ірини Миколаївни академік В.І. Пічета.

У 1947–1959 рр. І.М. Мельникова працювала в Інституті слов'янознавства АН СРСР у Москві. П'ять років вона була першим ученим

секретарем в історії Інституту, який тоді очолював академік Б.Д. Греков. Рішенням Президії АН СРСР від 3 серпня 1951 р. Ірина Миколаївна була затверджена у званні старшого наукового співробітника за спеціальністю «Історія слов'янських народів». Молода дослідниця творчо зростала, стала справжнім ученим з широким науковим світоглядом, адже поруч були такі видатні історики-славісти, як академіки Б.Д. Греков, М.С. Державін, В.І. Пічета та інші відомі вчені. Роки напруженої праці в Інституті слов'янознавства були для Ірини Миколаївни одними з найщасливіших і плідних. Вона неодноразово із захопленням згадувала т.зв. «пічетники», коли по п'ятницях удома в академіка В.І. Пічети за чашкою чаю збиралися молоді вчені разом із досвідченими колегами, щоб обговорити ту чи іншу наукову проблему, зробити доповідь, обмінятися думками. До речі, перша наукова доповідь І.М. Мельникової «Історія Закарпаття в історіографії ХІХ–ХХ ст.» була зроблена саме на одному з «пічетників». Тоді ж до кола своїх наукових інтересів вона долучила Закарпатську Україну, яка впродовж тривалого часу входила до складу Угорщини та Чехословаччини, боролася за возз'єднання з предковічною батьківщиною. Чи не найпершою серед науковців вона взялася за вивчення цієї нової важливої теми. Наполегливо працюючи, Ірина Миколаївна підготувала серію аналітичних статей з історії Закарпаття періоду революції 1848 р., національно-визвольної боротьби українців Закарпатської Русі, про особливості політики Чехословаччини на Закарпатті в 1919–1920 рр., про перебіг політичних процесів на Закарпатській Україні в 1921–1924 рр. Грунтовні дослідження на цю тему були опубліковані у авторитетному науковому виданні «Учёные записки Института славяноведения АН СССР». Символічно, що в першому ж томі зазначеного видання, започаткованого у 1948 р., однією з найкращих виявилася стаття І.М. Мельникової «Борьба России с Туречиной у 30-х рр. XVII ст. и Украина», а у першому ж томі наступного року було опубліковано її новаторську статтю «Закарпатська Україна в революції 1848 року», обсягом 5 др. арк., яку цілком можна вважати оригінальним монографічним дослідженням¹. Ця тема раніше не була предметом спеціального вивчення. Саме Ірина Миколаївна вперше, на основі численних архівних та опублікованих документальних матеріалів, дослідила її, зробивши ґрунтовні наукові узагальнення й висновки. Їй вдалося всебічно проаналізувати соціально-економічний розвиток Закарпаття в рамках історії Угорщини ХVІІІ — першої половини ХІХ ст. Вона наголосила на важливості й тісному взаємозв'язку селянського й національного питань в Угорській революції 1848–1849 рр., на тому, що Закарпаття — невід'ємна частина українських земель. Розуміючи наукову значимість і актуальність теми, вчена запропонувала подальше, більш широке й поглиблене дослідження історичного

минулого Закарпатської України. Характерно, що основні положення статті та висновки витримали сувору перевірку часом і донині не втратили свого наукового значення.

Про фахову зрілість молодого дослідниці, її науковий авторитет свідчив і той факт, що вона неодноразово входила до складу редколегії збірника «Учёные записки Института славяноведения». Тоді ж вона працювала й у складі редколегії колективної праці з питань революційного руху народів Чехословаччини².

Працюючи в Інституті слов'янознавства, І.М. Мельникова за сумісництвом у 1948–1949 рр. на кафедрі історії СРСР історичного факультету Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова читала спецкурс з історії України, серед численних слухачів якого був, зокрема, майбутній відомий історик і етнограф, академік Ю.В. Бромлей.

З 1950-х рр. дослідниця захоплюється історією Чехословаччини періоду 20–30-х рр. і з особливою ретельністю вивчає стан і розвиток Закарпатської України. Результатом наукового пошуку стало написання трьох авторських розділів з новітньої історії Чехословаччини до III тому фундаментальної колективної праці «Історія Чехословаччини», де вона також була керівником творчого колективу. У XVI, XVIII, XIX та XX главах цього видання вона вперше висвітлила історію Закарпатської України. Загальний обсяг тексту становив 9 др. аркушів³. Подальші глибокі наукові розвідки Ірини Миколаївни на цю тему були опубліковані в наступних випусках «Учёных записок Института славяноведения» — тт. III та IV за 1951 р., т. VI за 1952 р., т. XVI за 1958 р. і т. XVIII за 1960 р.; у збірнику «Краткие сообщения Института славяноведения» — вип. XVI за 1955 р., у журналах «Вопросы истории», «Новая и новейшая история», а також у празькому і братиславському наукових часописах відповідно чеською і словацькою мовами⁴. Водночас вона наполегливо працює над докторською дисертацією, друкує низку глибоких наукових статей з теми.

У 1961 р. на Вченій раді Відділення суспільних наук АН УРСР Ірина Миколаївна Мельникова успішно захистила докторську дисертацію на тему «Класова боротьба у Чехословаччині в період тимчасової, часткової стабілізації капіталізму (1924–1929 рр.)», матеріали якої стали основою фундаментальної монографії «Класова боротьба у Чехословаччині в 1924–1929 рр.»⁵. Ця праця за темою, обсягом, повнотою і глибиною наукових висновків та узагальнень на той час не мала собі рівних, хоча й була, як і практично всі публікації у СРСР з історії зарубіжних країн, детермінована певними ідеологічними й політичними постулатами офіційного тлумачення динаміки історичного процесу і специфіки міжнародних відносин в умовах протистояння двох систем. Ретельно опра-

цювавши численні документи архівів Москви, Києва й особливо Ужгорода та Праги, значна частина яких була вперше введена до наукового обігу, Ірина Миколаївна змалювала широку картину економічного й суспільно-політичного розвитку Чехословаччини 20–30-х рр., розкрила його основні закономірності, наголосивши на важкому соціально-економічному становищі селян і робітників. Автор дослідила внутрішню й зовнішню політику Чехословаччини, обґрунтувала загострення політичної ситуації на багатьох прикладах, і що особливо важливо — дала розгорнуті характеристики численним політичним партіям, які діяли на той час у країні. Ці та інші аспекти згаданої оригінальної монографії, сама культура наукового мислення й аналітична системність авторського наукового методу становлять великий інтерес і для сучасного покоління дослідників.

У 1957 р. талановитий науковець переходить на роботу до Інституту історії АН УРСР (до 1959 р. продовжуючи працювати за сумісництвом і в Інституті слов'янознавства АН СРСР). З того часу й до останніх днів життя творча і громадська діяльність Ірини Миколаївни Мельникової була тісно пов'язана з Інститутом історії України НАН України, де вона впродовж 53 років працювала старшим науковим співробітником, завідувачем відділу, головним науковим співробітником.

Талановитий учений із широким світоглядом, здібний організатор науки, активна й дисциплінована — такою була й залишилася в пам'яті колег і учнів Ірина Миколаївна Мельникова. Тому цілком закономірно, що багато років, а саме з 1965 по 1988 роки, вона очолювала відділ історії зарубіжних країн і міжнародних зв'язків України, який був одним із провідних в Інституті історії*. У відділі починали свій творчий шлях такі відомі українські вчені, як члени-кореспонденти НАН України Ф.П. Шевченко, В.І. Клоков, П.С. Сохань, С.В. Віднянський, доктори історичних наук І.М. Кулинич, С.М. Пархомчук, І.А. Петерс, П.М. Калениченко, І.Ф. Євсєєв, М.М. Варварцев, В.М. Даниленко, М.С. Держалюк, А.Ю. Мар-

---

* У 1949 р. в Інституті історії АН УРСР було створено відділ історії країн народної демократії, співробітники якого в наступні роки працювали у відділі нової і новітньої історії зарубіжних країн. З підготовкою наукових кадрів у 1965 р. було створено відділ історії зарубіжних соціалістичних країн, який згодом одержав назву історії і міжнародних відносин соціалістичних країн. У 70-х роках у його складі діяли Ужгородський та Чернівецький відділи. З 1991 р. він називався відділ історії міжнародних зв'язків України, з 1996 р. — відділ всесвітньої історії і міжнародних відносин, а з 2012 р. — відділ історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України. Такі реорганізації були спрямовані на необхідність більш глибокого і всебічного вивчення актуальних питань історії України в контексті всесвітньоісторичного процесу, розширення проблематики відділу, перетворення його на координуючий центр в умовах розбудови незалежної України.

тинов, В.В. Павленко, О.В. Павлюченко та інші фахівці з всесвітньої історії.

Під керівництвом І.М. Мельникової здійснювалася комплексна науково-теоретична розробка важливих напрямів вітчизняної і загальної історії — історії зарубіжних країн, історичних зв'язків і співробітництва України та країн Центральної і Південно-Східної Європи, зовнішньополітичної діяльності України. Дослідження цих проблем за пропозицією вченої і за підтримки однодумців — спеціалістів відділу та істориків вишів — стали одним з важливих напрямів розвитку української історичної науки, осмислення й узагальнення історичних процесів уже в нових умовах становлення і цивілізаційного поступу незалежної України.

Завдяки невтомній енергії, самовідданості й доброзичливості у вихованні молодих науковців Ірині Миколаївні вдалося створити сприятливі умови для поглиблення й поширення творчої праці, згуртувати колектив істориків-міжнародників. Фактично вона створила в Україні школу фахівців з історії міжнародних відносин країн Центральної і Південно-Східної Європи, виховала цілу плеяду висококваліфікованих спеціалістів, яким передала свої глибокі знання, вміння працювати творчо, натхненно і з високою відповідальністю. Під її науковим керівництвом підготовлено понад 30 кандидатських робіт, вона була опонентом, науковим консультантом багатьох докторських дисертацій. За плідну роботу з підготовки наукових кадрів у галузі загальної історії у 1967 р. І.М. Мельниковій було присуджено звання професора, а в 1973 р. її, як талановитого вченого і здібного організатора науки, обрано членом-кореспондентом Національної Академії наук України. Знаменно, що під час висунення у членкореспонденти на її підтримку надійшли листи від таких відомих учених, як академіки П.М. Поспелов, Є.О. Рібаков, Є.М. Жуков. Від імені істориків Чехословаччини з листом на підтримку вченої звернувся академік Чехословацької і Словацької академії наук Мілош Госіоровський. Усі вони відзначали її широку ерудицію, високий науковий рівень досліджень, талант організатора колективного наукового процесу, значний внесок у розвиток чехословацько-українських наукових, культурних і громадських зв'язків та практичного співробітництва.

І.М. Мельникова була авторитетним, визнаним ученим з проблем історії країн Центральної і Південно-Східної Європи. Цій проблематиці присвячено понад двісті її наукових та науково-популярних праць, що дістали високу оцінку наукової громадськості, зокрема й зарубіжної. Серед них — понад 30 монографій і фундаментальних колективних робіт, де вона є відповідальним або головним редактором, членом редколегій, автором розділів, статей, нарисів, присвячених історичним зв'язкам, дружбі та співробітництву України з Болгарією, Польщею, Румунією,

Угорщиною, Німеччиною, Чехословаччиною, Югославією, Монголією, В'єтнамом, їхньому міжнародному становищу, зовнішньополітичній діяльності України тощо. Саме Ірина Миколаївна започаткувала практику комплексного монографічного дослідження складних, неоднозначних питань історії зарубіжних країн, їхніх глибинних історичних і повоєнних відносин з Україною, із залученням великої кількості нових документальних матеріалів зарубіжних архівів. Актуальність і перспективність такої проблематики обумовлювалася також безпосереднім сусідством України з більшістю східноєвропейських країн, здійсненням прикордонного співробітництва з Польщею, Угорщиною, Чехословаччиною і Румунією — державами, з якими її пов'язують давні традиційні історичні зв'язки, а також необхідністю вивчення нових міжнародних відносин, що склалися між ними після Другої світової війни. Наприклад, у 1965 р. вперше в Україні науковцями відділу підготовлено фундаментальну монографію про політичні, економічні, науково-технічні, культурні та громадські зв'язки України зі східноєвропейськими державами, відповідальним редактором якої була І.М. Мельникова⁶. За почином українських науковців згодом аналогічні проблеми почали розроблятися і в інших союзних республіках. Ця книга стала основою для подальшого дослідження цих питань.

Наступне монографічне дослідження колективу авторів під керівництвом і за безпосередньої участі Ірини Миколаївни було присвячене співробітництву України зі східноєвропейськими державами у 1966–1970 рр. Виконана на базі документів поточних архівів відомств і державних установ, громадських організацій, книга була належно оцінена науковою громадськістю, а її автори — І.М. Мельникова, І.М. Кулинич та П.С. Сохань — одержали єдину на той час премію Президії Академії наук України для праць з історії — імені Д.З. Мануїльського (1976 р.)⁷.

У повоєнний період різнобічні взаємовідносини народів України і країн Центральної та Південно-Східної Європи, а також Куби, Монголії і В'єтнаму, були невід'ємною частиною суспільно-політичного життя цих держав. Підтвердженням цього стали дружні контакти громадськості поріднених міст і областей, вивчені й узагальнені науковцями на конкретному історичному матеріалі. Згаданим питанням присвячена колективна монографія, відповідальним редактором якої також була І.М. Мельникова⁸. У передмові до цієї книги вона зазначила, що такі міжнародні відносини, які виникли у другій половині 50-х рр., згодом поширилися й охопили виробниче, суспільно-політичне й культурне життя народів. Уже в середині 80-х рр. 23 області, 11 міст і 30 районів України підтримували дружні побратимські зв'язки з 84 округами, воєводствами, областями, містами й повітами Болгарії, Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Руму-

нії, Югославії, Китаю, В'єтнаму та Монголії. Але правда й те, що подекуди вони мали формальний характер. Цей рух народів із початку 90-х рр., з проведенням корінних суспільно-політичних реформ як в Україні, так і в колишніх соціалістичних східноєвропейських країнах, майже припинився. Та вже сьогодні народи суверенних держав регіону намагаються відновити дружні і взаємовигідні відносини, використавши найкраще з попереднього досвіду.

Здібності І.М. Мельникової як організатора науки й досвідченого педагога особливо яскраво виявилися, коли з 1960-х рр. поруч з колективними почали створюватися індивідуальні роботи, зокрема із залученням істориків вишів Києва, Ужгорода, Чернівців та інших міст України. Допмагаючи доброю порадою і виявляючи водночас наукову принциповість, Ірина Миколаївна була відповідальним редактором монографій — І.А. Петерса (1965 та 1970 рр.), П.С. Соханя (1969 р.), П.М. Калениченка (1971 р.), М.В. Знаменської (1974 р.), С.В. Віднянського (1979 та 1989 рр.), Ф.П. Ілку (1979 р.), В.П. Чугайова (1980 р.) та ін. У цих працях автори висвітлювали міжнародні історичні та політичні зв'язки, питання участі іноземців у визвольній боротьбі українського народу та розвиток революційного руху, аграрне питання, робітничий і профспілковий рух у країнах Центральної та Південно-Східної Європи, бойову інтернаціональну співдружність народів, насамперед слов'янських, напередодні і в роки Другої світової війни, порушували питання співробітництва громадських організацій України й зарубіжних країн тощо. Ці та інші колективні й індивідуальні праці, виконані під науковим керівництвом І.М. Мельникової, стали основою важливих наукових концепцій, серйозних узагальнень, підготували родючий ґрунт для подальшого поглибленого вивчення питань загальної історії.

У наступні роки член-кореспондент НАН України І.М. Мельникова разом зі своїми однодумцями, учнями продовжує наполегливо працювати над створенням нових книг, численних статей, історичних нарисів, присвячених загальним проблемам історичного розвитку східноєвропейських держав, їхнім зв'язкам з Україною в політичній, економічній і культурній сферах, спільним діям у збереженні миру й безпеки народів, співробітництву громадських організацій тощо. Вони видаються в академічному видавництві «Наукова думка», друкуються в наукових збірниках, журналах, зокрема, у міжвідомчому збірнику наукових праць «Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн», «Українському історичному журналі», у періодичній пресі України, а також у друкованих виданнях інших країн.

Саме за пропозицією І.М. Мельникової вперше в Україні розпочалося вивчення історії та діяльності масових громадських організацій — спілок

і товариств дружби й культурного співробітництва з СРСР у Болгарії, Німеччині, Польщі, Румунії, Угорщині, Чехословаччині та Югославії, їхніх різноманітних форм роботи, соціальних функцій і місця у суспільно-політичному житті зазначених держав⁹. Ця тема була продовжена й розвинена наступними колективними монографіями про зародження й розвиток громадсько-політичного руху за дружбу і співробітництво з Україною у Болгарії, В'єтнамі, Кубі, Монголії, Польщі, Румунії, Чехословаччині, Югославії, а також про основні напрями та форми співпраці профспілкових, молодіжних, жіночих організацій, творчих спілок України та згаданих країн. Роботи були виконані на багатому фактичному матеріалі, почерпнутому також у зарубіжних архівах і бібліотеках. Відповідальним редактором, автором розділів, вступних і заключних статей цих досліджень була Ірина Миколаївна Мельникова¹⁰.

Проблемам розвитку східноєвропейських країн, їхнім особливостям, взаємодії у політичній, економічній, науково-технічній і культурній сферах, їхній ролі у збереженні миру й безпеки народів присвятили колективну монографію І.М. Мельникова, І.М. Кулинич, І.С. Хміль та П.С. Сохань (де вчена була автором, відповідальним редактором)¹¹.

Водночас Ірина Миколаївна продовжує осмислення своєї улюбленої теми — історії Чехословаччини. Виходить ціла низка її праць, зокрема й спільно з іншими фахівцями. Вони присвячені історії, революційному рухові на Закарпатській Україні і в Чехословаччині, утворенню Чехословацької держави у 1918 р., проблемам міжвоєнного і повоєнного розвитку Чехословаччини тощо¹², зокрема, фундаментальна стаття «Неєдли і Україна», опублікована у збірнику «Україна у взаємозв'язках слов'янських народів», написана на нових джерелах у результаті тривалої наполегливої роботи І.М. Мельникової у празьких архівах і бібліотеках¹³.

Наукові праці ювіляра дістали належну оцінку і за межами батьківщини. Вони публікувались у Празі, Братиславі, Кошице і Пряшеві чеською та словацькою мовами. Так, у Братиславі й Кошице в 1985 р. друкуються її наукові розвідки з досвіду міжнародного співробітництва в галузі сільського господарства, а також про втілення ідей дружби і братерства українського і словацького народів у пам'ятниках Другої світової війни (у співавторстві з академіком П.Т. Троньком)¹⁴.

Продовжуючи чехословацьку тему, слід відзначити велику науково-організаційну роботу І.М. Мельникової, спрямовану на зміцнення позицій учених України на міжнародній арені. З 70-х рр. й аж до розпаду СРСР вона була заступником голови Комісії істориків СРСР і Чехословаччини. На засіданнях Комісії, які відбувалися також і в Києві, вчені заслуховували доповіді, вдавалися до творчих дискусій, вирішували питання підготовки й видання спільних наукових робіт, взаємного використання

архівів тощо. Доповіді Ірини Миколаївни, зокрема, на наукових конференціях Комісії 1976 року у Брно і 1977 року в Празі, присвячені основним проблемам історії робітничого руху в Росії та Австро-Угорщини наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. та питанням історичного розвитку України і східноєвропейських країн, викликали великий інтерес. За пропозицією ювіляра в 1978 р. у Києві відбулося спільне засідання Комісії за участі представницької делегації чехословацьких істориків, де крім їхніх виступів і доповідей українських дослідників історії Чехословаччини були заслухані, на запрошення Ірини Миколаївни, і повідомлення молодих учених України. Доповідь І.М. Мельникової на черговому засіданні Комісії про досвід співпраці України і східноєвропейських країн у галузі сільського господарства було опубліковано у Празі¹⁵. За внесок у плідне співробітництво істориків України та Чехословаччини, розвиток суспільних наук, зміцнення дружби між українським та чеським і словацьким народами її відзначено Золотою медаллю ім. Яна Пуркіне Брненського університету, Медаллю ім. Зденека Неєдли і Почесним Знаком 1-го ступеня Союзу чехословацько-радянської дружби та Медаллю ім. Людевіта Штура Словацької академії наук.

Результати здійснюваної під керівництвом Ірини Миколаївни дослідницької роботи з проблем історії східноєвропейських країн, всебічного співробітництва України з ними, розвитку їхніх зовнішньополітичних відносин були використані Інститутом історії при створенні таких колективних узагальнюючих праць української історичної науки, як багатотомна «Історія Української РСР», «Історія міст і сіл України», «Історія Києва», а також перше видання «Української радянської енциклопедії», де І.М. Мельникова була членом редколегії, автором розділів, статей з історії, і зокрема повоєнного розвитку, міжнародних зв'язків України, історії Закарпатської України, Чехословаччини, участі УРСР у повоєнному мирному врегулюванні тощо¹⁶. В УРЕ, наприклад, учена опублікувала ряд статей з історії Закарпатської України, Чехословаччини, Словаччини, Великоморавського князівства, про життєвий і творчий шлях Зд. Неєдли, Б. Шмерала, Й. Гібеша та ін.¹⁷.

Відомий дослідник загальної історії, Ірина Миколаївна Мельникова, неодноразово представляла істориків України на багатьох міжнародних наукових форумах. Спільно з докторами історичних наук П.С. Соханем, П.М. Калениченко, І.М. Кулиничем, Ф.Є. Лосем вона була співавтором ґрунтовних доповідей про історію громадських, культурних і наукових зв'язків українського народу із зарубіжними слов'янськими народами у ХІХ ст., про національне й інтернаціональне в їхній культурі, а також про національно-визвольну боротьбу південнослов'янських народів у 70-х роках ХІХ ст. на VII (Варшава, 1973 р.), VIII (Загреб–Любляна, 1978 р.), IX (Київ, 1983 р.), та X (Софія, 1988 р.) Міжнародних з'їздах славістів¹⁸.

Свідченням глибокої обізнаності вченої з досліджуваними проблемами, їхнього широкого охоплення були доповіді на багатьох наукових всесоюзних, республіканських славістичних та міжвишівських конференціях, сесіях, семінарах, нарадах істориків, які систематично організовувалися у 1960-90-х рр. у Києві, Ужгороді, Львові, Харкові, Чернівцях, Одесі, Дніпропетровську, Донецьку та інших науково-освітніх центрах України, а також на міжнародних конференціях істориків. Зокрема, науковий інтерес і творчу дискусію викликала ґрунтовна доповідь І.М. Мельникової «Питання національних меншин в контексті сучасних міжнародно-правових відносин України» на спільному українсько-словацькому науково-практичному семінарі «З історії та сучасного розвитку національних меншин в Україні і Словаччині: проблеми і шляхи досягнення національної злагоди» (Ужгород, 1996 р.). Цим виступом вона вже вкотре довела невтомне прагнення до осмислення, узагальнення нових складних і актуальних проблем сучасної історії.

З 1967 р. і до кінця 80-х років І.М. Мельникова очолювала Наукову координаційну раду Академії наук України з питань історії європейських соціалістичних країн, яка була створена на базі відділу й тісно співпрацювала з істориками академічних наукових установ і вишів України. Рада здійснювала планування й координацію науково-дослідницьких робіт з питань міжнародних зв'язків України. Ірина Миколаївна разом з членами Ради — провідними вченими країни — надавали конкретно-методичну, консультативну допомогу фахівцям, викладачам вишів, а також аспірантам і студентам у визначенні й уточненні тематики досліджень, здійсненні наукових розробок, виступали опонентами кандидатських і докторських дисертацій. З метою піднесення наукового рівня та практичного значення історичних досліджень, Ірина Миколаївна з глибоким знанням проблеми, з повагою до кожного автора, щиро, спільно з колегами допомагала у створенні творчих авторських колективів, організовувала обговорення наукових тем, проектів. За її ініціативою і найактивнішою участю на базі Ужгородського, Львівського, Чернівецького університетів, Інституту суспільних наук у Львові проводилися виїзні пленарні засідання Ради, на яких колективно обговорювалося широке коло питань подальшого розвитку наукових зв'язків, співробітництва з істориками східноєвропейських країн. За участі Наукової ради в Україні відбувалися сесії, конференції, семінари з актуальних питань формування й розвитку міжнародних зв'язків України, її зовнішньополітичної діяльності, сучасного розвитку східноєвропейських країн тощо. За проблематикою, розробленою Науковою радою, в Україні були опубліковані літописи українсько-болгарських, українсько-польських, українсько-угорських, українсько-кубінських та українсько-чехословацьких відносин,

колективні й індивідуальні монографії як ученими відділу, так і спеціалістами вишів України, захищені кандидатські й докторські дисертації.

Багато уваги І.М. Мельникова приділяла практичному розвитку міжнародних наукових зв'язків. За її участі на основі двосторонніх договорів, а потім багатостороннього співробітництва між Інститутом історії України НАН України і науковими закладами історичного профілю академій наук Болгарії, Польщі, Чехословаччини, інших країн, здійснювалися творчі контакти. Ірина Миколаївна була активним учасником міжнародного діалогу вчених України ще з кінця 1940-х рр., коли розпочалася співпраця між науковцями Інституту історії АН УРСР і Польсько-Радянського інституту у Варшаві, Інституту історичних наук Словацької Академії наук у Братиславі. Тоді ж українські вчені і науковці Інституту слов'янознавства АН СРСР спільно із зарубіжними істориками обговорювали плани-проспекти, рукописи багатотомних фундаментальних праць: «Історія Польщі», «Історія Болгарії» та «Історія Чехословаччини». Вона брала активну участь у творчих зустрічах з болгарськими, польськими, чеськими і словацькими істориками. У наступні роки історики східноєвропейських держав неодноразово відвідували Інститут, знайомилися з працями українських науковців, брали участь у творчих зустрічах, працювали в архівах тощо. Своєю чергою, вчені відділу також виїжджали у наукові відрядження до Болгарії, Угорщини, Чехословаччини, Польщі, Румунії, Німеччини, особливо у 1970–80-х рр., з метою роботи в архівах і бібліотеках, що дійсно є найбільш ефективною формою пошукової роботи, брали участь у міжнародних наукових форумах, встановлювали творчі контакти. Ірина Миколаївна завжди сприяла таким міжнародним зв'язкам, сама неодноразово відвідувала Чехословаччину, інші країни, де працювала в архівах, вирішувала питання спільних наукових розробок. За її пропозицією до проблемно-тематичного плану багатостороннього співробітництва академій наук України і східноєвропейських країн на 1981–1985 рр. було включено тему «Історичні зв'язки України з країнами Центральної і Південно-Східної Європи», у виконанні якої разом з українськими брали участь болгарські, угорські, німецькі, польські, чехословацькі вчені. Спільно з Чехословацько-радянським інститутом ЧСАН (м. Прага) та Інститутом історичних наук Словацької академії наук (м. Братислава) розроблялася тема «Чесько-словацько-українські історичні зв'язки». Результатом співпраці стало видання в 1989 р. спільного наукового збірника, відповідальним редактором якого разом із чеським істориком Ч. Амортом була І.М. Мельникова, і де опубліковано ґрунтовну статтю вченої (у співавторстві з С.Ю. Пруницею) про солідарність чеських, словацьких і закарпатоукраїнських трудящих у 1918–1938 рр.¹⁹

І.М. Мельникова була автором, членом редколегії або відповідальною за випуск щорічного міжвідомчого тематичного збірника Інституту історії «Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн», який започатковано в 1974 р. (останній 14 випуск збірника вийшов друком у 1988 р.). За цей період вона опублікувала у 5, 7, 12 та 14 випусках збірника аналітичні статті з історії національних фронтів у східноєвропейських країнах, з питань міжнародної солідарності трудящих, історії Чехословаччини тощо. Бувши членом редколегії цього наукового видання, Ірина Миколаївна і тут виявила себе вдумливим, щедрим на нові ідеї ученим, готовим завжди надати допомогу, підтримати, особливо молодих науковців, які одержали можливість публікувати свої перші праці. Тоді ж у збірнику було надруковано чимало нових статей з історії не лише східноєвропейських держав, а й США, Франції, Італії, Єгипту тощо.

Багато енергії, знань І.М. Мельникова віддавала громадській діяльності, особливо в таких галузях суспільного життя, як міжнаціональні й міжнародні відносини, розвиток дружніх зв'язків і співробітництва України й зарубіжних країн, у пропаганді наукових знань. Багато років вона активно працювала в республіканському Товаристві «Знання», була членом його правління й головою науково-методичної ради з пропаганди історичних знань. За її ініціативою народилася така ефективна форма участі вчених Академії наук України в діяльності Товариства «Знання», як «Дні науки» в областях республіки, яка знайшла поширення і в інших союзних республіках. Всесоюзне Товариство «Знання» нагородило І.М. Мельникову Почесним знаком «За активну роботу».

Понад двадцять років Ірина Миколаївна працювала членом правління й заступником голови правління Українського товариства дружби з Чехословаччиною. Її кваліфіковані доповіді, виступи перед широкою громадською аудиторією з історії Чехословаччини, українсько-чеських, українсько-словацьких зв'язків і співробітництва відзначалися глибиною знань, образним словом. Вона доклала багато зусиль, щоби в Україні добре знали історію, культуру дружньої держави, а у Чехословаччині — Україну. Міжнародну громадську діяльність І.М. Мельникової Союз радянських товариств дружби відзначив Почесним знаком «За внесок у справу дружби».

Плідна й багатогранна наукова і громадська діяльність І.М. Мельникової була високо оцінена державою. Її нагороджено орденами Трудового Червоного Прапора (1967 р.), Дружби народів (1978 р.), Жовтневої революції (1986 р.), а також Почесною Грамотою та грамотою Президії Верховної Ради України, присуджено премію ім. Д.З. Мануїльського Президії АН України. У 1996 р. за вагомий внесок у підготовку підручників, навчальних посібників та програм з історії країни для нав-

чальних закладів разом з групою працівників Інституту історії України НАНУ І.М. Мельникову нагороджено Знаком Міністерства освіти України «Відмінник освіти України».

У 1988 р., досягнувши 70-річчя, Ірина Миколаївна Мельникова перейшла на посаду головного наукового співробітника відділу історії міжнародних зв'язків України, передавши керівництво відділом члену-кореспонденту Національної академії наук П.С. Соханю. Багаторічна творча дружба, повне взаєморозуміння і спільність поглядів двох відомих учених-славистів знайшли прояв у плідному співробітництві за нових умов розвитку суспільних наук на переломному етапі 1980–90-х рр., у процесі визначення перспективної проблематики й нових підходів до вивчення історії міжнародних зв'язків України, її місця й ролі у все-світньо-історичному процесі. Ця праця тривала й після того, як у 1991 р. був створений Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, і П.С. Сохань став його директором.

На посаду завідувача відділу історії міжнародних зв'язків України був оголошений конкурс. За пропозицією і за всебічної підтримки І.М. Мельникової відділ очолив ініціативний, здібний молодий учений Степан Васильович Віднянський — її колишній аспірант. У відділі він пройшов гарну школу, понад десять років працював ученим секретарем, старшим науковим співробітником. Набутий ним досвід дослідницької і науково-організаційної роботи сприяв як виконанню вченим нових відповідальних обов'язків, пов'язаних із організацією роботи відділу на новому етапі розвитку історичної науки незалежної України, так і особистому науковому зростанню. В 1997 р. С.В. Віднянський з успіхом захистив докторську дисертацію на тему «Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині», у 1999 р. отримав учене звання професора, а у 2015 р. був обраний членом-кореспондентом НАН України за спеціальністю «все-світня історія» і продовжує справу свого вчителя, багато й успішно працює над різними проблемами все-світньої історії та міжнародних відносин, є визнаним фахівцем не лише в Україні, а й за її межами.

1990-ті роки у творчій біографії члена-кореспондента НАН України І.М. Мельникової стали новим етапом, коли вона весь свій багатий науковий потенціал і енергію спрямувала на дослідження найактуальніших питань міжнародних зв'язків України, народження й розбудови незалежної Української держави. Першим результатом розробки цієї важливої теми стала її концептуальна стаття з питань становлення й розвитку зовнішньої політики України²⁰. Вона дослідила процес вироблення основ зовнішньополітичного курсу держави від проголошення Декларації про державний суверенітет до всенародного референдуму 1 грудня 1991 р., зазначивши, що становлення самостійної зовнішньої політики, яка б

відповідала національним інтересам, є одним із центральних завдань у розбудові суверенної, демократичної незалежної України, що саме у цей період її історії були закладені правові підвалини спілкування України з державами світу майже в 70 міждержавних і міжурядових угодах, які регулюватимуть співробітництво в політичній, економічній, технічній, науковій, культурній, екологічній та інших сферах.

Здатність до тверезої переоцінки застарілих ідеологічних догматів, творчий, неупереджений погляд на події сьогодення, відданість улюбленій справі — науці, дозволили зрілому науковцю вийти на широкий, якісно новий аналітичний рівень осмислення проблем загальної історії. Приміром, у контексті комплексної теми «Україна і Європа: історичні традиції взаємин та проблеми співробітництва на сучасному етапі» за планом відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України науково-дослідницька діяльність І.М. Мельникової була сконцентрована на активній участі в розробці нової актуальної теми «Україна в міжнародних зв'язках та співробітництві з країнами Центрально-Східної Європи (90-і рр. ХХ ст.)». Усією попередньою багатоплановою науково-дослідною роботою відділу міжнародних зв'язків України, який очолювала член-кореспондент НАН України І.М. Мельникова, було закладено підвалини для наступних творчих наукових розвідок, більш поглибленого вивчення історії України, її народу, тим більше, що широкий комплекс проблем взаємозв'язків України із зарубіжним світом у різні періоди історії ще не знайшов відповідного висвітлення в історичних дослідженнях. Це стосується й періоду ХІХ–ХХ ст., відзначених багатством історичних міжнародних зв'язків України, унікальністю її місця в історичному процесі. Це має суттєве значення для об'єктивного, дійсно наукового висвітлення історії України, її «білих плям», формування історичної самосвідомості, патріотичного виховання. Все це набуває сьогодні актуального значення, коли життя настійно диктує необхідність пошуку й розвитку ефективних шляхів і форм взаємовідносин та співробітництва між народами, створення широкомасштабної історії міжнародних зв'язків України. Цьому сприяє заснований у Інституті історії України 1991 року новий науковий збірник під назвою «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки», відповідальним редактором якого є доктор історичних наук С.В. Віднянський. Членом редколегії цього збірника до 2010 р. залишалась Ірина Миколаївна Мельникова, яка здійснювала активну науково-організаційну та редакційну роботу.

За активної участі І.М. Мельникової із середини 1990-х рр. розпочалося відновлення й розширення наукових контактів українських і зарубіжних істориків, інтенсивність яких помітно занепала з кінця 80-х рр. За

ініціативою відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України були створені спільні Комісії істориків України і Угорщини, України і Болгарії, України і Словаччини, які розгорнули активну діяльність з вивчення історичних традицій та сучасного розвитку відносин між Україною та цими «новими демократіями» на теренах нової Європи.

Спираючись на кращі традиції відділу, в якому працювала понад півстоліття й керувала яким майже чверть століття Ірина Миколаївна Мельникова, використовуючи нагромаджений видатними попередниками позитивний досвід наукової творчості, вже на сучасному етапі вчені відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАНУ багато уваги приділяють аналізу нових, ще не досліджених аспектів взаємодії українського народу з іншими народами Європи, визначенню місця й ролі відомих і маловідомих представників української інтелігенції у розвитку європейської культури, внеску зарубіжних діячів у розвиток культури й міжнародних зв'язків України, вивченню співробітництва незалежної Української держави з європейськими країнами, її зовнішньополітичної діяльності на сучасному етапі історичного розвитку. Вагомим підсумком цієї роботи стали підготовка й видання анотованої історичної хроніки «Україна і Європа (1990–2000 рр.)» у двох частинах (Київ, 2001), «Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991–2003)» (К., 2004), а також енциклопедичного словника-довідника «Україна в міжнародних відносинах» у 6 випусках (К., 2009–2016), членом редколегій і автором яких була І.М. Мельникова.

На жаль, в останньому з цих видань Ірина Миколаївна була автором лише двох перших випусків. 3 листопада 2010 р. її серце перестало битися. Зі смертю на 93-ому році життя Ірини Миколаївни Мельникової завершилася, по суті, ціла епоха в розвитку вітчизняної історичної науки. Практично до останніх днів свого тривалого життя вона була пристрасно віддана історичній науці й стала, зокрема, одним із перших подвижників відродження та нового розвитку вітчизняного слов'язознавства у повоєнний період. Як на нашу думку, найкращою даниною пам'яті талановитому вченому, великому трудареві, здібному організатору науки, людині виняткової витримки і скромності, величезної особистої привабливості і справжньої інтелігентності має стати поява в Україні все нових і нових по-справжньому фахових і, водночас, реально цікавих досліджень з актуальної проблематики всесвітньої історії і міжнародних відносин.

---

¹ Мельникова І.Н. Борьба России с Турцией в 30-х годах XVIII в. и Украина. *Учёные записки Института славяноведения*. 1948. Т. 1; Мельникова И.Н. Закарпатская

Украина в революции 1848 года. *Учёные записки Института славяноведения*. 1949. Т. 1. С. 241–292.

² Из истории революционного движения народов Чехословакии. Сб. статей. Москва: Изд-во Акад. наук СССР, 1959. 388 с.

³ История Чехословакии. Москва: АН СССР, 1960. 662 с.

⁴ Див.: *Sovetska veda. Historie. Praha*, 1952. No. 5; 1953. No. 5; *Historicky sbornik. Bratislava*, 1952. X.

⁵ Мельникова И.Н. Классовая борьба в Чехословакии в 1924–1929 гг. Москва: АН СССР, 1962. 441 с.

⁶ Украинская ССР и зарубежные социалистические страны. Киев: Наукова думка. 1965. 412 с.

⁷ На магистральных дружбы и братерства: Участь Української РСР у співробітництві Радянського Союзу з європейськими соціалістичними країнами (1960–1970). Київ: Наукова думка, 1974. 391 с.

⁸ Породнённые социалистическим интернационализмом. Дружественные связи и сотрудничество породнённых областей и городов УССР и братских стран социализма. Киев: Наукова думка, 1980. 290 с.

⁹ За дружбу з країною Великого Жовтня. Діяльність товариства дружби з СРСР в європейських соціалістичних країнах. Київ: Наукова думка, 1977. 466 с.

¹⁰ Сотрудничество общественных организаций стран социализма. Киев: Наукова думка, 1983. 270 с.; Деятельность обществ дружбы с СССР в странах социалистического содружества. Киев, Наукова думка, 1987. 240 с.

¹¹ Мельникова И.Н., Кулинич И.М., Сохань П.С., Хмель И.С. Укрепление братской дружбы и сотрудничества стран социалистического содружества. (кол. монографія). Киев: Наукова думка, 1981. 301 с.

¹² Мельникова І.М., Співак Б.І. Гартована в боротьбі. Київ, 1971. 48 с.; Мельникова І.М., Пруниця С.Ю. Соціалістична Чехословаччина. Київ, 1976. 126 с.; Мельникова І.М., Віднянський С.В. ЧССР: впевнена хода соціалізму. Київ, 1985. 134 с.

¹³ Мельникова И.Н. Неудлы и Украина. *Украина во взаимосвязях славянских народов (К Международному съезду славистов)*. Сб. науч. тр. Киев, 1983. С. 88–128.

¹⁴ Див.: 40

¹⁵ Материалы заседания Комиссии историков СССР и ЧССР. Прага, 1984.

¹⁶ Див.: *Історія Української РСР*. Київ: Наукова думка, 1967. Т. 2; *История Украинской ССР: В 10-ти томах*. Киев: Наукова думка, 1981–1985. ТТ. 7, 9, 10.

¹⁷ Українська радянська енциклопедія. Київ, 1960. ТТ. 2, 3; 1961. ТТ. 5, 8; 1962. Т. 7; 1963. Т. 13; 1964. Т. 16.

¹⁸ Мельникова І.М., Калениченко П.М., Кулінич І.М., Сохань П.С., Лось Ф.Є. З історії громадських, культурних та наукових зв'язків українського народу з зарубіжними слов'янськими народами в ХІХ ст. *Доп. на VII Міжнар. з'їздів славистів*. Київ: Наукова думка, 1973. 20 с.; Мельникова І.М., Кулінич І.М., Калениченко П.М. Культурне співробітництво слов'янських країн на сучасному етапі. *Доп. на VIII Міжнародному з'їзді славистів (Загреб–Любляна, вересень, 1978 р.)*. Київ: Наукова думка, 1978. 34 с.; Мельникова І.М., Кулінич І.М. Національне і інтернаціональне в культурі слов'янських народів. *IX Міжнародний з'їзд славистів. Історія, культура, фольклор та етнографія слов'янських народів. Доповіді*. Київ: Наукова думка, 1983.

¹⁹ Украинско-чехословацкие интернациональные связи. Сб. науч. тр. Киев: Наукова думка, 1989. 260 с.

²⁰ Мельникова І.М. Біля джерел формування зовнішньої політики суверенної Української держави. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Київ, 1995. Вип. 5. С. 5–30.

REFERENCES

1. *Dejatel'nost' obshhestv družby s SSSR v stranah socialisticheskogo sodruzhestva.* (1987). Kiev, Naukova dumka [in Russian].
2. *Historicky sbornik.* Bratislava, 1952, X [in Czech].
3. *Istorija Chechoslovakii.* (1960). Moskva: AN SSSR [in Russian].
4. *Istoriia Ukrains'koi RSR.* (1967). (Vol. 2). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
5. *Istorija Ukrainskoj SSR.* (1981–1985). (Vols. 7, 9–10). Kiev: Naukova dumka [in Russian].
6. *Iz istorii revoljucionnogo dvizhenija narodov Chechoslovakii.* Sb.statej. (1959). Moskva: Izd-vo Akad. nauk SSSR [in Russian].
7. *Materialy zasedanija Komissii istorikov SSSR i ChSSR.* (1984). Praga [in Russian].
8. Mel'nykova, I.M. (1995). Bilia dzherel formuvannia zovnishn'oi polityky suverennoi Ukrains'koi derzhavy. *Mizhnarodni зв'язky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky — International Relations of Ukraine: scientific searches and findings.* S.V. Vidnyanskyj (Ed.), 5, 5-30 [in Ukrainian].
9. Mel'nikova, I.N. (1948). Bor'ba Rossii s Turciej v 30-h godah XVIII v. i Ukraina. *Uchjonye zapiski Instituta slavjanovedenija*, 1 [in Russian].
10. Mel'nikova, I.N. (1962). *Klassovaja bor'ba v Chechoslovaki v 1924–1929 gg.* Moskva: AN SSSR [in Russian].
11. Mel'nikova, I.N. (1983). *Needly i Ukraina. Ukraina vo vzaimosvjazjah slavjanskih narodov.* Kiev [in Russian].
12. Mel'nikova, I.N. (1949). Zakarpatskaja Ukraina v revoljucii 1848 goda. *Uchjonye zapiski Instituta slavjanovedenija.* 1949, 1, 241–292 [in Russian].
13. Mel'nykova, I.M., Kalenychenko, P.M., Kulynych, I.M., Sokhan', P.S., & Los', F.Ye. (1973). *Z istorii hromads'kykh, kul'turnykh ta naukovykh зв'язkiv ukrains'koho narodu z zarubizhnymy slov'ians'kymy narodamy v XIX st.* Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
14. Mel'nykova, I.M., & Kulynych, I.M. (1983). *Natsional'ne i internatsional'ne v kul'turi slov'ians'kykh narodiv.* Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
15. Mel'nykova, I.M., Kulynych, I.M., & Kalenychenko, P.M. (1978). *Kul'turne spivrobotnytsvo slov'ians'kykh krain na suchasnomu etapi.* Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
16. Mel'nikova, I.N., Kulinich, I.M., Sohan', P.S., & Hmel', I.S. (1981). *Ukreplenie bratskoj družby i sotrudnichestva stran socialisticheskogo sodruzhestva.* Kiev: Naukova dumka [in Russian].
17. Mel'nykova, I.M., & Prunytisia, S.Yu. (1976). *Sotsialistychna Chechoslovachchyna.* Kyiv [in Ukrainian].
18. Mel'nykova, I.M., & Spivak, B.I. (1971). *Hartovana v borot'bi.* Kyiv [in Ukrainian].
19. Mel'nykova, I.M., & Vidnians'kyj, S.V. (1985). ChSSR: vpevnena khoda sotsializmu. Kyiv [in Ukrainian].
20. *Na mahistraliakh družby i braterstva: Uchast' Ukrains'koi RSR u spivrobotnytsvtvi Radians'koho Soiuzu z ievropejs'kymy sotsialistychnymy krainamy (1960-1970).* (1974). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
21. *Porodnjonnye socialisticheskim internacionalizmom. Družhestvennye svjazi i sotrudnichestvo porodnjonnyh oblastej i gorodov USSR i bratskih stran socializma.* (1980). Kiev: Naukova dumka [in Russian].
22. *Sotrudnichestvo obshhestvennyh organizacij stran socializma.* (1983). Kiev: Naukova dumka [in Russian].
23. *Sovetska veda. Historie.* Praha, 1952, 5 [in Czech].
24. *Sovetska veda. Historie.* Praha, 1953, 5 [in Czech].

25. *Ukrains'ka radians'ka entsyklopediia*. (1960). (Vols. 2–3). Kyiv [in Ukrainian].
26. *Ukrains'ka radians'ka entsyklopediia*. (1961). (Vols. 5–8). Kyiv [in Ukrainian].
27. *Ukrains'ka radians'ka entsyklopediia*. (1962). (Vol. 7). Kyiv [in Ukrainian].
28. *Ukrains'ka radians'ka entsyklopediia*. (1963). (Vol. 13). Kyiv [in Ukrainian].
29. *Ukrains'ka radians'ka entsyklopediia*. (1964). (Vol. 16). Kyiv [in Ukrainian].
30. *Ukrainskaja SSR i zarubezhnye socialisticheskie strany*. (1965). Kiev: Naukova dumka [in Russian].
31. *Ukrainsko-chehoslovackie internacional'nye svjazi*. (1989). Kiev: Naukova dumka [in Russian].
32. *Za druzhbu z krainoiu Velykoho Zhovtnia. Diial'nist' tovarystva druzhby z SRSR v ievropejs'kykh sotsialistychnykh krainakh*. (1977). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

**Редакційна колегія міжвідомчого збірника наукових праць
«Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки»**